

Powstanie ksiąg Nowego Testamentu

Chronologię powstania ksiąg Nowego Testamentu prezentuje poniższa tabela. Uwzględniono w niej daty przyjmowane przez większość biblistów. Tylko w przypadku wczesnych listów Pawłowych jest możliwa precyzyjniejsza datacja. Powstanie pozostałych pism jest określane z dokładnością rzędu dziesięciu lat.

LISTY ŚW. PAWŁA		
Wczesne	1 Tes	51
	2 Tes	51 lub lata 90.
Wielkie	Ga	54-57
	Flp	56-57
	1 Kor	57
	2 Kor	57
	Rz	58
Więzienne	Flm	56-57 lub 61-63
	Kol	61-63 lub 70-80
	Ef	61-63 lub 90-100
Pasterskie	Tt	65 lub 95-100
	1 Tm	65 lub 95-100
	2 Tm	66-67 lub 95-100
EWANGELIE		
Mk		65-75
Mt		lata 70.-80.
Łk		lata 70.-80.
J		lata 90.
LISTY KATOLICKIE		
1 P		64 lub lata 70.-80.
Jk		62 lub lata 70.-80.
Jud		lata 70.-90.
1-3 J		lata 90.
2 P		80-90 lub po 100 roku
POZOSTAŁE PISMA		
Dz		lata 70.-80.
Hbr		lata 60. lub 70.-80.
Ap		lata 90.

1. Powstanie Ewangelii

O procesie powstania Ewangelii mówi św. Łukasz w prologu do swojej Ewangelii (Łk 1,1-4). Wyróżnia on tam trzy etapy: (1) działalność samego Jezusa – Jego słowa i czyny; (2) nauczanie apostołów i uczniów, najpierw w formie ustnej, później spisanej; (3) powstanie Ewangelii kanonicznych – Marka, Mateusza, Łukasza i Jana.

a) Dzieje Jezusa

Początkiem formowania się Ewangelii jest sama działalność Jezusa, Jego słowa i czyny. Ewangelie są oparte na życiu historycznego Jezusa z Nazaretu. Jezus nie pozostawił po sobie niczego na piśmie, ale świadkami Jego działania i nauczania byli apostołowie, którzy po Zmartwychwstaniu zdali sobie sprawę ze zbawczego znaczenia życia ziemskiego Jezusa.

b) Nauczanie apostołów i uczniów

W pierwszych latach po zmartwychwstaniu nie było potrzeby, by zapisywać słowa Jezusa czy też gromadzić opowiadania o Jego życiu, gdyż żyli apostołowie, którzy stanowili gwarancję pamięci o słowach i czynach Jezusa Chrystusa. Na samym początku treści ewangelii o Jezusie było wypełnienie się w Jego osobie proroctw Starego Testamentu, wydarzenia męki, śmierci i zmartwychwstania Jezusa oraz wezwanie do wiary i chrztu, czego przykładem może być wystąpienie Piotra w dzień zesłania Ducha Świętego (por. Dz 2,14-41). W powstających wciąż wspólnotach wyznawców Jezusa rodzą się nowe problemy i pytania (np. kwestia obowiązywania Prawa Mojżeszowego, formy modlitwy, przynależenia do Królestwa Bożego), na które apostołowie i uczniowie odpowiadali, przywołując słowa i sposób zachowania się Jezusa. Niejednokrotnie apostołowie w swojej katechezie wypowiadają słowa, których Jezusa dosłownie nie wypowiedział, lecz które odpowiadały Jego nauczaniu (zauważa się to w paralelnych, czyli analogicznych tekstach ewangelicznych, które relacjonują te same słowa Jezusa; por. np. słowa ustanowienia Eucharystii w Mt 26,26-29, Mk 14,22-24, Łk 22,19-20, 1 Kor 11,23-25). Powtarzanie tej samej ewangelii doprowadziło do wytworzenia się pewnych stałych, utartych sformułowań przekazywanego świadectwa o Jezusie.

Z czasem pojawiają się uczniowie, którzy nie znali Jezusa z Nazaretu osobiście. Dla nich trzeba było ewangelię Jezusa i o Jezusie spisać, by wiedzieli, czego mają się trzymać w swoim nauczaniu. Było to konieczne również dlatego, że umierali apostołowie, naoczni świadkowie życia Jezusa. Tak powstają pierwsze zestawienia słów Jezusa i opowiadania o różnych wydarzeniach z Jego życia.

Wśród tych pierwotnych tekstów zapisujących słowa Jezusa można wyróżnić:

- logia – luźne powiedzenia Jezusa, które początkowo były przekazywane w oderwaniu od pierwotnego kontekstu, w jakim zostały wypowiedziane przez Niego. W późniejszych Ewangeliach kanonicznych zauważa się, że te same powiedzenia Jezusa są umieszczane w różnych sytuacjach Jego życia (por. np. powiedzenie Jezusa o potrzebie stania się jak dziecko w Mk 10,15 z Mt 18,3);
- apoftegmata – krótkie opowiadania, których punktem kulminacyjnym było jakieś powiedzenie Jezusa (np. opowiadanie o łuskaniu kłosów w szabat w Mk 2,23-28, którego zwieńczeniem jest powiedzenie Jezusa o „ustanowieniu szabatu dla człowieka”, a nie odwrotnie);
- przypowieści – opowiadania, w których Jezus posługiwał się obrazowym opisem (porównaniem) w celu ukazania jakiejś prawdy o Królestwie Bożym (por. serię przypowieści w Mk 4).

Gdy chodzi o opowiadania o Jezusie, to miały one nierzadko stereotypową budowę, co widać szczególnie w przypadku narracji o cudach uczynionych przez Jezusa. Konieczne jest również podkreślenie, że opowiadania ewangeliczne sięgały do historycznych zdarzeń z życia Jezusa nie tylko po to, by o nich informować, ale przede wszystkim, by wskazywać ich teologiczne znaczenie, przede wszystkim w perspektywie wydarzeń paschalnych.

Do wymienionych wyżej przedewangelicznych źródeł pisanych nie mamy dzisiaj dostępu – nie zachowały się one do naszych czasów, jakkolwiek nie brak prób ich rekonstrukcji ze strony biblistów.

c) Ewangelie kanoniczne

Ewangelie kanoniczne zostały napisane w latach 65-100 po Chrystusie. Najwcześniejszą jest najprawdopodobniej **Ewangelia wg św. Marka**, która powstała między 65 a 75 rokiem. Istniejąca wcześniej w formie spisanej przedewangeliczna tradycja została w niej usystematyzowana chronologicznie i teologicznie. Intencją Marka nie było napisanie biografii Jezusa, ale tekstu, który

doprowadziłby czytelnika do uznania w Jezusie Mesjasza, Syna Bożego (por. Mk 1,1). Specyfika księgi przemawia za tym, że autor pisał ją dla chrześcijan nawróconych z pogaństwa, zaś tradycja umieszcza jej powstanie w Rzymie. Lata sześćdziesiąte I wieku upływały tamtejszej wspólnocie chrześcijańskiej w atmosferze lęku przed prześladowaniami, które zapewne miały miejsce. Ta sytuacja znajduje swoje odzwierciedlenie chociażby w mowie Jezusa w Mk 13 zapowiadającej przyszłe prześladowania chrześcijan. Wpływ na kształt Markowej Ewangelii miał bez wątpienia sam apostoł Piotr, który w wielu kwestiach musiał stanowić bezpośrednie źródło informacji (np. sposób, w jaki Piotr został zganiony przez Jezusa w Mk 10,33).

W latach 70.-80. nieznany chrześcijanin napisał Ewangelię, którą znamy jako **Ewangelię wg św. Mateusza**. Autorstwo apostoła Mateusza, wzmiankowanego bezpośrednio w Mt 9,9 i 10,3, jest niekiedy kwestionowane. Jednakże świadectwo Papiasza, biskupa Hierapolis, pochodzące z ok. 125 roku, nie pozostawia co do tego wątpliwości. Stwierdza on, że „Mateusz zebrał logia spisane w języku aramejskim, a wszyscy tłumaczyli je tak dobrze, jak umieli”. Ewangelia powstała we wspólnocie chrześcijan pochodzenia żydowskiego żyjących w południowej Syrii (możliwe, że w Antiochii). Dwa główne tematy teologiczne tej Ewangelii: Jezus jako Chrystus (Mesjasz) oraz bliskie nadejście Królestwa Bożego zwiastowanego przez Jezusa, miały związek z sytuacją, w jakiej znajdowała się ta wspólnota. Z jednej strony była ona w konflikcie ze społecznością żydowską, której wykazywała, że Jezus z Nazaretu jest obiecany Izraelowi mesjaszem z pokolenia Dawida, z drugiej zaś strony podejmowała ona działalność misyjną wobec pogan. Równocześnie sama wspólnota, stosunkowo dobrze sytuowana ekonomicznie, przeżywała wiele wewnętrznych problemów związanych np. z kwestią władzy w Kościele czy też sposobem korzystania z bogactw. Te zagadnienia znalazły oddźwięk w doborze słów Jezusa i sposobie ich ujęcia w relacji do przeżywanych przez wspólnotę trudności.

Jeszcze inne cele przyświecały **Ewangelii wg św. Łukasza**, która powstała w 70.-80. latach. Miała ona stanowić pierwszą część dwutomowego dzieła Łukasza poświęconego początkom chrześcijaństwa (drugą są Dzieje Apostolskie; por. Dz 1,1-2). Łukasz był lekarzem pochodzącym z Antiochii Syryjskiej, współpracował ze św. Pawłem (por. Kol 4,14; Flm 24; 2 Tm 4,11), jakkolwiek nie był jego „nierozłącznym towarzyszem”, jak sugerował św. Ireneusz w dziele *Adversus haereses* z ok. 180 roku. Obraz Pawła w **Dziejach Apostolskich** jest wyidealizowany. Łukasz pomija w nich wiele trudności, na jakie napotykał Paweł w swojej działalności misyjnej, o których sam pisał w swoich listach. Wreszcie teologia Łukasza w Ewangelii i Dziejach Apostolskich odbiega od teologii św. Pawła. Zdaniem niektórych uczonych pewne elementy nauczania Pawła znane z Łukaszowych Dziejów Apostolskich nie do końca korespondują z poglądami Pawła głoszonymi w jego listach (np. wezwanie do posłuszeństwa Prawu; brak odniesienia do preegzystencji Jezusa; eschatologia, w której nie wspomina się bliskiego końca czasu). Trzeba jednak uwzględnić fakt, iż nauczanie Pawła zapisane przez Łukasza odpowiada teologii, jaką prezentuje Paweł we wczesnej fazie swojej działalności apostolskiej. Różnice te mogą zatem odzwierciedlać rozwój teologii Pawłowej, a nie niezgodności w poglądach między Pawłem i Łukaszem. Niezależnie od tej debaty naukowej panuje zgoda, że Łukasz pisał swoją Ewangelię do chrześcijan pochodzenia pogańskiego żyjących w Antiochii Syryjskiej. Pytanie, które musiało wciąż powracać w tej wspólnocie, dotyczyło tożsamości ich członków w relacji do Boga i Izraela. Łukasz w swojej Ewangelii, jak również w Dziejach Apostolskich, dowodzi, że Bóg okazał się być wierny obietnicom danym narodowi wybranemu. W te obietnice włączył też pogan, a także ludzi wykluczanych przez wspólnotę żydowską (biedacy, ludzie z marginesu społecznego, celnicy) oraz tych członków narodu wybranego, którzy uwierzyli w Jezusa. Oni stanowią odrodzony Izrael.

Ostatnią z czterech Ewangelii jest **Ewangelia wg św. Jana**. Powstała ona prawdopodobnie w Azji Mniejszej, w pobliżu Efezu. Sam rozwój tradycji przed-Janowej trwał zapewne kilkadziesiąt lat, zasadnicza część Ewangelii Janowej została spisana ok. 90 roku, zaś ostateczna jej redakcja mogła nastąpić na początku II wieku po Chrystusie. Dziś większość uczonych stoi na stanowisku, że Czwarta Ewangelia zawiera wiele informacji pochodzących od Jana Apostoła, naocznego świadka życia i działalności Jezusa, jednakże obecna jej forma wskazuje na jej pochodzenie z kręgu uczniów św. Jana, którzy rozwinęli teologicznie i udratyzowali narracyjnie przekaz pozostawiony przez „umiłowanego ucznia” Jezusa. Jan sam wyjaśnia cel napisania swojej Ewangelii: chce, by jej czytelnicy poznali, kim jest Jezus, a mianowicie, że jest On Chrystusem i Synem Bożym (por. J 20,30-31). Idąc tym tropem, można zakładać, że Ewangelia Jana odpowiada na potrzeby wspólnoty, dla której jest pisana. Do tej wspólnoty przynależą chrześcijanie zarówno pochodzenia żydowskiego, jak i pogańskiego. Ci pierwsi uważali Jezusa bardziej za człowieka niż za Boga, ci drudzy zaś, wywodzący się ze środowiska greckiego, mogli uważać Jezusa bardziej za Boga niż za człowieka. Ewangelia Janowa przynosi teologicznie wyważone, ale zarazem też najdojrzsze w relacji do wcześniejszych Ewangelii, spojrzenie na Jezusa, ukazując, że obie natury Jezusa – boska i ludzka – umożliwiły Mu zbawienie świata.

2. Listy św. Pawła

Spośród dwudziestu siedmiu ksiąg Nowego Testamentu dwadzieścia jeden stanowią listy. Szczególne znaczenie mają **listy św. Pawła**. Są one pismami okolicznościowymi, w których Apostoł odpowiada na problemy rodzące się w Kościołach powstałych w wyniku jego działalności ewangelizacyjnej. Równocześnie można w nich znaleźć wiele informacji osobistych. Listy Pawłowe są pierwszorzędym źródłem poznania historii wczesnego chrześcijaństwa, gdyż znaczna ich część jest starsza od czterech Ewangelii i Dziejów Apostolskich.

Tradycyjnie przypisywano św. Pawłowi trzynaście listów, które nosiły jego imię (czternastym byłby List do Hebrajczyków, jakkolwiek nie przywołuje on wprost osoby Pawła). Proponowano następującą ich datację:

- początek lat pięćdziesiątych – 1-2 Tes;
- druga połowa lat pięćdziesiątych – listy wielkie: Ga, 1-2 Kor, Rz;
- wczesne lata sześćdziesiąte – listy więzienne: Flp, Flm, Kol, Ef;
- połowa lat sześćdziesiątych – listy pasterskie: 1-2 Tm, Tt.

Współczesna nauka do listów pochodzących od Pawła zalicza tylko siedem z wymienionych wyżej pism: 1 Tes, 1-2 Kor, Ga, Rz, Flp, Flm. Pozostałe są deutero-Pawłowe, czyli zostały napisane przez uczniów Pawła po jego śmierci. Za uznaniem Listu do Kolosan za po-Pawłowy przemawiają względy nie tylko literackie (m.in. styl liturgiczno-hymniczny), ale też treściowe. Przede wszystkim zwraca się uwagę na różnicę w posługiwaniu się terminem „Kościół”: w niekwestionowanych listach Pawła słowo to odnosi się do konkretnego Kościoła lokalnego, natomiast w Liście do Kolosan „Kościół” oznacza społeczność powszechną, Ciało, którego Głową jest Chrystus (por. 1,18.24; 2,19; 3,15). O pochodzeniu po-Pawłowym Listu do Efezjan świadczy zależność tego pisma od Listu do Kolosan, chociażby w postrzeganiu Kościoła jako zjawiska uniwersalnego o kosmicznym zasięgu, w kwestii zmartwychwstania z Chrystusem, zasad życia rodzinnego i wielu innych. Ogromna większość uczonych uznaje listy pasterskie za pochodzące od uczniów św. Pawła. Argumentem przemawiającym za tym jest skierowanie ich do indywidualnych osób, a nie do Kościołów jak w przypadku adresatów innych listów Pawłowych. Decydujące w uznaniu listów pasterskich za po-Pawłowe jest ich zainteresowanie wyłanianiem się w Kościele urzędu biskupów i

diakonów, co wykracza poza kontekst życia św. Pawła. W kwestii autorstwa Drugiego Listu do Tesaloniczan większość uczonych skłania się ku osobie Pawła, jakkolwiek kończące list stwierdzenie: „w każdym liście: tak piszę” (3,17), nie przystaje do tradycyjnego datowania listu jako jednego z pierwszych pism Pawłowych. Dochodzi do tego sprawa interpretacji postaci „niegodziwca” z 2,8 czy też mającej objawić się nieprawości (2,9-10) – dla wielu ten język apokaliptyczny przemawiałby za powstaniem listu w latach dziewięćdziesiątych.

3. Pozostałe pisma Nowego Testamentu

Listy pozostające poza zbiorem pism Pawłowych są nazywane „**listami katolickimi**”. Nazwa ta pojawiała się już ok. 300 roku, jakkolwiek określenie to było odnoszone do 1 J jeszcze przed 200 rokiem. Nazywając te listy „katolickimi”, chciano podkreślić, że ich adresatami nie były pojedyncze wspólnoty, jak było to w przypadku listów św. Pawła, lecz większe grupy chrześcijan lub nawet cały Kościół. Inna interpretacja zakłada, że termin „katolicki” wskazuje na „powszechne”, ogólne przyjęcie tych dzieł przez Kościół. Żadne z tych wyjaśnień nie jest do końca zadowalające: 1 P oraz 2-3 J są adresowane do konkretnych wspólnot; księgi te nie były powszechnie uznawane (dotyczy to Jk, 2 P, 2-3 J, Jud); 1 J nie ma cech listu. Gdy chodzi o imiona autorów, jest dyskusyjne, by zostały one napisane przez osoby, którym są przypisywane (z ewentualnym wyjątkiem 1 P).

Przechodząc do datacji poszczególnych listów, tylko w przypadku **Pierwszego Listu św. Piotra** nieliczna grupa uczonych opowiada się za autorstwem Piotra, który według nich napisał go ok. 65 roku przy pomocy Sylwana, współpracownika Pawła (por. 1 P 5,12). Większość jednak uznaje za datę powstania lata osiemdziesiąte, kiedy to wspólnoty chrześcijańskie wymienione w tytule listu (1,1) doświadczały poważnych prześladowań ze strony władz rzymskich. W tym kontekście staje się zrozumiałe skierowane do nich przez autora wezwanie do wytrwałości i nieodpłatania prześladowcom takim samym postępowaniem (por. 2,21-24; 3,13-17; 4,12-14).

Drugi List św. Piotra przedstawia się jako testament lub mowa pożegnalna apostoła Piotra, która została napisana krótko przed jego śmiercią (por. 1,14). W przypadku tego listu ma się do czynienia z pseudoepigrafem, czyli tekstem napisanym przez anonimowego chrześcijanina, który po śmierci Piotra sporządził w jego imieniu „testament”. Nic bowiem w liście nie odzwierciedla okoliczności, w których znajdował się Piotr, pisząc ten list. Cały dokument odnosi się do sytuacji zaistniałej po jego śmierci, co dotyczy szczególnie fragmentów z rozdz. 2 i 3 mówiących o fałszywych nauczycielach i prorokach. Dochodzi do tego wzmianka w 3,4 o odejściu już do Pana pokolenia pierwszych chrześcijan, co sugeruje powstanie listu około 80-90 roku po Chrystusie, a może nawet dopiero w początkach I wieku.

Gdy chodzi o trzy **Listy św. Jana**, uczeni różnią się w kwestii czasu i miejsca ich powstania. Panuje raczej zgoda co do powstania ich w tej samej tradycji czy szkole, co Czwarta Ewangelia, jednakże nie wyszły one spod ręki samego Jana. Przyjmuje się, że powstały już po napisaniu Ewangelii Janowej, czyli datuje się je na ostatnią dekadę I wieku po Chrystusie.

Początek **Listu św. Jakuba** (1,1) wskazuje na pochodzenie od Jakuba, „brata Pańskiego” (Ga 1,19), który poniósł śmierć męczeńską w Jerozolimie ok. 62 roku. Zwraca się jednak uwagę na wspaniały styl grecki listu, brak w liście nie tylko specyficznego chrześcijańskiego nauczania, ale też surowego legalizmu i rytualizmu, których należałoby się spodziewać po Jakubie, obdarzonym przez tradycję przydomkiem „Sprawiedliwego”. Zakłada się dzisiaj, że autor tego listu mógł wykorzystać wypowiedzi Jakuba (i także samego Jezusa, od którego pochodzi zdanie w 5,12),

zainspirowany jego męczeńską śmiercią i chęcią zachowania jego nauki. Ta kładzie nacisk na konieczność praktycznego przeżywania swojej wiary w każdej sferze życia.

Również **List św. Judy** wydaje się być pseudoepigrafem, czyli tekstem pochodzącym od anonimowego chrześcijanina, który swoje dzieło przypisał Judzie, bratu Jakuba. List jest późniejszego pochodzenia, za czym przemawia wiele przesłanek: w wierszu 17 listu mówi się o apostołach jako osobach przynależących do odległej przeszłości; doskonała greka, którą nie mogli posługiwać się osoby z kręgu krewnych Jezusa (a do takich należałoby zaliczyć Judę, por. Mk 6,3); kryzys wywołany przez fałszywych nauczycieli koresponduje z sytuacją, jaka pojawiała się w Kościele u schyłku I wieku po Chrystusie.

Wspomnieć należy jeszcze ostatnią księgę Biblii – **Apokalipsę**. Tradycyjnie jest ona przypisywana Janowi Apostołowi, jakkolwiek wydaje się, że autor określający siebie imieniem Jana (Ap 1,4.9) jest raczej kimś z kręgu uczniów Apostoła. Punktem do ustalenia czasu powstania Apokalipsy są listy do siedmiu Kościołów w Azji Mniejszej w rozdziale drugim i trzecim. Prześladowania, jakich doznają Kościoły, przypadają na lata panowania cesarza Domicjana, zaś samo powstanie Apokalipsy miało miejsce ok. 95 roku po Chrystusie.